

Hans Magnus Enzensberger

De radicale verliezer

Over de psychologie
van de zelfmoordterrorist

Essay

Vertaald door Gerda Meijerink
en Gerrit Bussink

Cossee
Amsterdam

De nieuwe verlossers

Hoelang is het geleden dat een Amerikaanse politico-
loog furore maakte met de stelling dat het einde van de
geschiedenis was aangebroken? Vijfentwintig jaar? En
hoelang hebben alle Duitse ‘volkspartijen’ luidkeels en
eensgezind verkondigd dat Duitsland geen immigra-
tieland is?

Je moest wel helemaal van gisteren zijn om te den-
ken dat dat klopte. Daarvoor hoefde je niet naar Soma-
lië of Rwanda te reizen. Een kijkje voor de voordeur,
een bezoek aan de immigratiedienst, een rit met de me-
tro was altijd al voldoende om zo’n bewering te weer-
leggen. Dat is niet speciaal de taak van een schrijver,

ook al wordt dat zo nu en dan van hem gevraagd. De meeste auteurs laten zich niet graag voorschrijven wat ze moeten schrijven. Ook zijn er auteurs geweest die politiek onmuzikaal zijn. Zij doen er beter aan verhalen te schrijven dan hoofdartikelen.

Zelf heb ik me er tegen beter weten in meer dan eens toe laten verleiden me in het openbaar over politieke gebeurtenissen uit te laten. Ooit, meer dan twintig jaar geleden, heb ik een keer mijn geduld verloren toen opeens tot dan onopvallende plaatsnamen als Hoyerswerda, Lichtenhagen, Mölln en Solingen door moord-aanslagen van zich deden spreken. Dat was voor mij aanleiding na te gaan denken over de Duitse ervaringen met migratie en vreemdelingenhaat.

Niet lang daarna werd het einde van de Koude Oorlog ingeluid. Veel deskundigen verwachtten van die heuglijke verandering een aanzienlijke 'vredesbonus'. Te mooi om waar te zijn, dacht ik. Steeds weer doken nieuwe geografische namen op zoals Mogadishu, Koeweit en Kigali. Zelfs dichterbij huis, zoals in Baskenland of Noord-Ierland, nam de kans op een burgeroorlog toe. In de kranten doken steeds vaker vreemde woorden op als *mob*, *hooligan*, *jihad*, *shoe-* of *unabomber*.

Was onze op geld en macht gebaseerde idylle zo onaantastbaar als hij leek? Ik had mijn twijfels. Op tv kregen we steeds vaker afschrikwekkende figuren te

zien – en niet alleen amok makende individuen: hele collectieven, die zich met voorliefde voordeden als leger, bevrijdingsbeweging en verlosser, probeerden zich op die manier in de schijnwerpers te werken.

Hun explosieve mengeling van grootheidswaanzin en wraakzucht, moordlust en doodsverlangen kon evengoed tot ontploffing komen op het eerste het beste schoolplein als voor het Pentagon of op een Afrikaans marktplein. Met het essay *De radicale verliezer* wilde ik laten zien dat de ideologische en religieuze motieven voor de slachtpartijen slechts een maskerade waren van dieper zittende obsessies. Het kleinste gemene veelvoud van terreur is de waan.

Dat is waar een coda uit 2015 over de Taiping-opstand over gaat: *Der vergessene Gottesstaat* was waarschijnlijk de meest meedogenloze burgeroorlog van de moderne geschiedenis. Hij kostte meer doden dan de Amerikaanse Burgeroorlog en had voor het China van de negentiende eeuw rampzalige gevolgen die tot op de dag van vandaag merkbaar zijn. De parallellen met het zelfbenoemde islamitische kalifaat dat tegenwoordig in het Nabije Oosten huishoudt, zijn verbluffend.

Het is een veeg teken dat mijn essays over de ‘onvrede’ na zoveel jaren nog steeds niet zijn verouderd. Sindsdien is er van alles in het werk gesteld om de conflicten waar ze over gaan te bagatelliseren of te ontkenen, maar het heeft niet mogen baten. De situatie is

te gevaarlijk geworden om over te laten aan politici en demagogen.

Het kan lang duren tot de mensen bereid zijn zich neer te leggen bij de vrede.

De radicale verliezer

I

Over de verliezer spreken is moeilijk, en over hem zwijgen is dom. Dom, omdat er geen definitieve winnaar kan zijn en omdat ons allen, de grootheidswaaninnige Bonaparte evengoed als de armzalige bedelaar in de straten van Calcutta, hetzelfde einde is beschoren. Moeilijk, omdat je het jezelf te gemakkelijk maakt als je genoeg neemt met deze metafysische banaliteit. Want daarmee wordt aan de werkelijk explosieve, aan de politieke dimensie van het probleem geen recht gedaan.

In plaats van de duizend gezichten van de verliezer te bestuderen, houden de sociologen vast aan hun sta-

tistieken: gemiddelde, standaardafwijking, spreiding. Zelden komen ze op het idee dat zij misschien zelf tot de verliezers behoren. Hun definities lijken op krabben aan een wond: erna heb je, zoals Samuel Butler zegt, meer jeuk en pijn dan ervoor. Vast staat alleen dat door de wijze waarop de mensheid zichzelf heeft ingericht – kapitalisme, concurrentie, imperium, globalisering – niet alleen het aantal verliezers met de dag toeneemt; zoals in elke grote massa komt het al snel tot fractievorming; in een chaotisch, ondoorzichtig proces nemen de cohorten van de zwakken, de overwonnenen, de slachtoffers afstand tot elkaar. De mislukkeling kan misschien in zijn lot berusten en de moed opgeven, het slachtoffer genoegdoening eisen, de overwonnene zich voorbereiden op de volgende ronde. Maar de radicale verliezer zondert zich af, wordt onzichtbaar, koestert zijn fantasma, bouwt nieuwe energie op en wacht af tot zijn tijd is gekomen.

Wellicht is het de moeite waard even een blik te werpen op zijn antipode, de radicale winnaar. Ook hij is een product van de zogenaamde globalisering, en hoewel er tussen beide groepen geen symmetrie kan bestaan, hebben ze enkele karakteristieken gemeen. Ook de economische ‘Master of the Universe’, die wat macht en rijkdom aangaat al zijn voorgangers overtreft, is maatschappelijk volkomen geïsoleerd, wordt in de regel door fantasma’s belaagd, lijdt, alleen al om veilig-

heidsredenen, aan realiteitsverlies, voelt zich verkeerd begrepen en bedreigd.

Met de categorieën van de klassenanalyse kun je evenwel nauwelijks vat krijgen op de tegenstrijdigheden waar het hier om gaat. Wie genoeg neemt met de objectieve, materiële criteria, de getallen van economen en de verpletterende diagnoses van de empirici, zal van het werkelijke drama van de radicale verliezer niets begrijpen. Bijna altijd gaat het om een man. De redenen daarvoor noemen lijkt misschien triviaal, maar overbodig is het niet. Degene die zichzelf een superioriteit toeschrijft die in het verleden als vanzelfsprekend werd beschouwd, en die zich er niet bij heeft neergelegd dat de dagen van dat primaat voorbij zijn, zal er oneindig veel moeite mee hebben zijn verlies aan macht te accepteren. (Het is nog niet zo lang geleden dat bij ons een gezin een 'gezinshoofd' had.) Een man die zich een radicale verliezer voelt, heeft om die redenen te maken met een imaginaire valhoogte die een vrouw doorgaans vreemd is.

Toch is wat anderen van hem vinden, of dat nu concurrenten zijn of stamverwanten, deskundigen of buren, medeleerlingen, bazen, vijanden of vrienden, maar in de eerste plaats zijn vrouw, voor de verliezer niet voldoende om hem te radicaliseren. Hij moet er zelf zijn steentje toe bijdragen; hij moet tegen zichzelf zeggen: ik ben een verliezer en verder niets. Zolang hij daar-

van niet is overtuigd, zal het misschien slecht met hem gaan, hij kan arm zijn, machteloos, hij kan ellende en nederlaag kennen, maar tot radicale verliezer brengt hij het pas zodra hij zich de stem van de anderen, die hij als winnaars beschouwt, eigen heeft gemaakt. Pas dan 'slaan bij hem de stoppen door'.